

Az 1000 előtti Pannóniára és magyarokra vonatkozó latin nyelvű források

VESZPRÉMY LÁSZLÓ

A magyar őstörténetre, honfoglalásra és kalandozásokra vonatkozó latin nyelvű forrásokat az utóbbi évtizedben többen, több alkalommal áttekintették: legátfogóbban 1996-ban a Györffy György főszerkesztésében megjelent, *A honfoglalás kor írott forrásai* című munkában, illetve kézikönyvszerű tömörségben Róna-Tas András *A honfoglaló magyar nép élete* című kötetében.¹ A továbblépés lehetősége, amint arra Róna-Tas András határozottan utalt, abban az irányban képzelhető el, hogy a források kézirati hagyományának feltárásával, új kritikai kiadások megjelenésével a magyarokra vonatkozó szöveghelyek és azok kontextusa pontosabban értelmezhetővé válhat. Akár olyan felvetésekre is pontosabb válasz adható, hogy lehet-e szó a szöveget érintő manipulációkról, későbbi betoldásokról, vagy éppen szövegkihagyásokról.² A kutatás iránya arra halad, amit Hermann Heimpel nem kis egyoldalúsággal így fogalmazott meg: „Alle mittelalterliche Forschung ist Philologie”, miként arra legutóbb Nótári Tamás emlékeztetett.³ Ennek hiánya komoly zavarokhoz vezet, amit legjobban Király Péter hatalmas anyaggyűjtésének használhatósága mutat meg.⁴ Jelen dolgozat elsősorban az 1996 utáni új eredményeket igyekszik bemutatni.

Az újabb kiadások sem változtattak azonban a jól ismert tényen, hogy az általunk vizsgált korszakra vonatkozóan a latin források említései a 890-es évekig esetlegesek és másodlagos jelentőségűek, igaz, ezután egészen a kalandozások korának végéig páratlan és elsőrangú forrásoknak tekinthetők. Ugyanakkor az 1000 után, különböző időszakokban íródott, majd csak a 13. századtól fennmaradt magyarországi krónikák 1000 előtti használhatósága rendkívül problematikus. Jelen áttekintésünk ezeket az előfeltevéseket

teljes mértékben erősíteni fogja, miként sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a nagyszámú új szövegkiadás és fordítás a szempontunkból új olvasatokat nem hozott, *grosso modo* a Gombosnál⁵ olvasható szövegátlapot, ha persze ott előfordul, a legtöbb esetben használható, az azóta felhalmozódott módszertani gyarapodás azonban nem lebecsülendő.

A) Szórványemlékesek, korai traktátusok, okleveles emlékek

A 8–9. század vonatkozásában a külföldi források jó része az onogurokkal, magyarokkal kapcsolatba hozható magányos említést tartalmaz. A kutatás ezek közül foglalkozott a 6. századi forrásokat hasznosító, talán a 9. század elején alkotó Geographus Ravennas „Onogoria” említésével.⁶ Ennél nagyobb jelentőségű Aethicus Ister *Cosmographia* című, Indiától Herkules oszlopaiig vezető fiktív útleírást és kozmológiát tartalmazó műve, amely türköket említ. Utóbbi szerzőjét Nótári Tamás Heinz Löwe (1951) után ismét az ír területről érkező Virgillel, a salzburgi püspökkel (749–784) azonosította, aki azt így valamivel 768 után írhatta meg.⁷ Legújabb kritikai kiadásának közreadója a megírás dátumát korábbra, 650 utánra, Írországba helyezi, miután annak szerzője Canterburyben megismerkedett a görög kultúrával, s az ottani érsek, Theodor bibliamagyarázatának szatírját készítette el.⁸ Az egyébként névtelen művet szerzője a freisingi püspöknek küldte el, ahol aztán hatása ki is mutatható.

A szórványemlékesek különleges csoportját jelentik azok a 896 előtti nyugati okleveles források, amelyek a magyarok nevéhez *hasznló* alakokat emlegetnek, így Német Lajos 860-ban „Wangarorium marcha” említése (Regensburg, május 8).⁹ A hazai és külföldi

1 A tanulmány írott változatát a Balassi Intézet bécsi Collegium Hungaricum ösztöndíjával készítettem. *A honfoglalás kor írott forrásai* 1996; Róna-Tas 1996, Róna-Tas 2001, 7–27.

2 Erre lásd például az *Annales Sancti Bertiniani* 862. évi magyarokra, vagy a *Conversio* 11. fejezetének „Nyitrára” vonatkozó bejegyzésének problémáját: Makk 1998; Szőke 2013, 164–166.

3 Nótári 2007, 5.

4 Király 2006, 145–205.

5 Gombos 1937–1938.

6 Eggers 2006–2007; Staab 1998.

7 Nótári 2007, 42–47; Wolfram 1995, 262.

8 Herren 2011; Shanzer 2006.

9 Király 2006, 145–205. Ezek egy részének pontos értelmezése is hátra van, például Gombos 1937–1938, 2: 3493, 1464.

kutatók többsége a 860-as évek előtti említéseket, személyneveket egyelőre nem a magyarokkal, hanem az avarok megjelölésére használt onogur névalakkal kapcsolja össze.¹⁰

Ehhez a típushoz tartozik a Wessex királyának, Nagy Alfrédnak (uralk. 871–899) tulajdonított 9. század végi földrajzi leírás, amit a király Orosiusnak az 5. század elején írott *Historia adversus paganos* című műve óangol fordításába vélhetően bajor információk alapján illesztett be. A 10. század elejei, Winchesterhez köthető kézirat (British Library, Additional 47967) faksimile kiadásban (1953) olvasható. Igaz, a magyarok nevét nem, de a frankok keleti szomszédainak: a cseheknek, morváknak, karantánoknak, bolgároknak és Pannoniának a nevét megőrizte, ami egyúttal fontos datáló értékkel bír az egész fordítást tekintve.¹¹ Annál meglepőbb, hogy a magyar kutatás figyelmét elkerülte a már Orosiusnál is szereplő Duna menti Basterne nép azonosítása a magyarokkal (IV.11. „Hungerre”), amit a fordítás részének tekintenek, s nem – ami magától adódó lehetőség lenne – későbbi betoldásnak.¹² Az eddig mellőzött földrajzi irodalom glosszái további adatokkal is szolgálhatnak, miként a Sankt Gallenben glosszázott 9. századi latin Orosius-kézirat (Cod. 621), ahol a 9–11. század közötti bejegyzők többször megőrkítették a magyarok nevét („Pannonios/Hunos, qui nunc nulli sunt, quorum Ungri nunc terram teneant”, Pannonia, in qua Ungri; stb.).¹³

A Wessobrunni glosszák (München, Bayerische Staatsbibliothek, clm. 22053, 61v és 62r) a 9. század első negyedéből, 814 utáni évekből őrződött meg, s Pannóniát vandál uralom alatt lévőnek mondja, miközben a glosszák azonosítják az avarokat és hunokat, hunokat és vandálokat, szkítákat és vandálokat,¹⁴ bizonyítva a délnémet írástudók elszánt igyekezetét a változó kelet-közép-európai népek megnevezésére. Ennél már érdekesebb egy 10. század eleji észak-franciországi Horatius-glossza (Paris, Bibliothèque Nationale, Cod. Lat. 7974; vonatkozó hely: Sat. 2,1,13), amely a magyarok – „Hungri” – fegyverzetéről ír, s legutóbb Borzsák István és Németh András hívta fel rá a figyelmet.¹⁵

A Bajor geográfus szövege – amit Ostfränkische Völkertafelként is emlegetnek – sváb területen íródhatott a 9. század második harmadában.¹⁶ A leírásra jó fényt vet, hogy már datálása éppen a kódex írásképe alapján történt, ami némileg vitatott, de mindenképpen 900 előttre datálható, s a Regensburg melletti Prühl kolostorában maradt fenn, ahonnan a Schedelek és Fuggerek közvetítésével 1571-ben került a müncheni Hofbibliothek gyűjteményébe (ma Bayerische Staatsbibliothek, clm. 560.). A kódex első része egy frank – talán a 843. évi – birodalomfelosztás háttéranyaga lehetett, míg a második részé az abodritok fejlődelmére vonatkozó utalás alapján 862 előtti lehet. A földrajzi felsorolás 57, illetve 58 törzs-, népnév tartalmaz, köztük az Ungare-t a Ruzzi, Forderen liudi, Fresiti, Seravici és Lucolanae társaságában. A felsorolás érdekessége, hogy a bolgárok után még egyszer említi a morvákat, ami a Morva Birodalom hagyományos lokalizálását megkérdőjelezők körében váltott ki komolyabb érdeklődést.¹⁷

Az összefüggő elbeszélő források közül a legnagyobb figyelem a 871-ben íródott *Bajorok és karantánok megtérése* című műre (továbbiakban *Conversio*) irányult. Köztudomásúlag Eugippius *Vita Santi Severini*je és Jordanes *Geticája* után ez az első latin nyelvű mű, ami összefüggően szól a későbbi Magyarország, jelesül a Dunántúl történetéről, amit Karantánia részeként ír le.¹⁸ A több mint 40, e térséghez kapcsolható személynév mellett nagy jelentőségű a 25 tagból álló pannóniai helynévanyag, aminek azonosítása mind a mai napig izgatja a kutatást. Lehetőséget kínál arra, hogy a műben említett pannóniai helyneveket azonosítani lehessen a középkori helynévanyaggal, s talán éppen ezért az elemzésük végeredményben lezáratlannak tekinthető.¹⁹ A salzburgi püspökség (739), majd érsekség (798) Pannóniára vonatkozó jogigényét igazoló, „hivatalos” írásnak tekinthető forrását Adalwin érsek (859–873) idejéből származtatják; sőt többen a szerzőt magát is Adalwin érsekben vélik megtalálni. A mű megírását egészen pontosan a 870. évhez köti a kutatás (korábban 871-hez),²⁰ miként bizonyos az, hogy a művet a királynak, Német Lajosnak ajánlották.

10 Németh 2001, 149–151.

11 Veszprémy 1996; Eggers 2007. (Ez utóbbit nem tudtuk elérni.)

12 Bately 1980, 110. Kommentárban jelzi, hogy Orosius és Regino azonosan jellemzi a basternákat és a magyarokat („gens ferocissima”), 296. A szöveghelyre Thész János hívta fel a figyelmet. A mű finnugor vonatkozásaira: Voigt 2008.

13 Lozovsky 2006, 341–343.

14 Veszprémy 1996, 158; Steinacher 2004, 332–333.

15 Németh 2001, 152; Borzsák 1999, 252.

16 Veszprémy 1996, 153–161; Willers 2001.

17 Összefoglalóan: Dopsch 2002, 162. A morvakérdés kutatóira: Eggers 1995, 111–116.

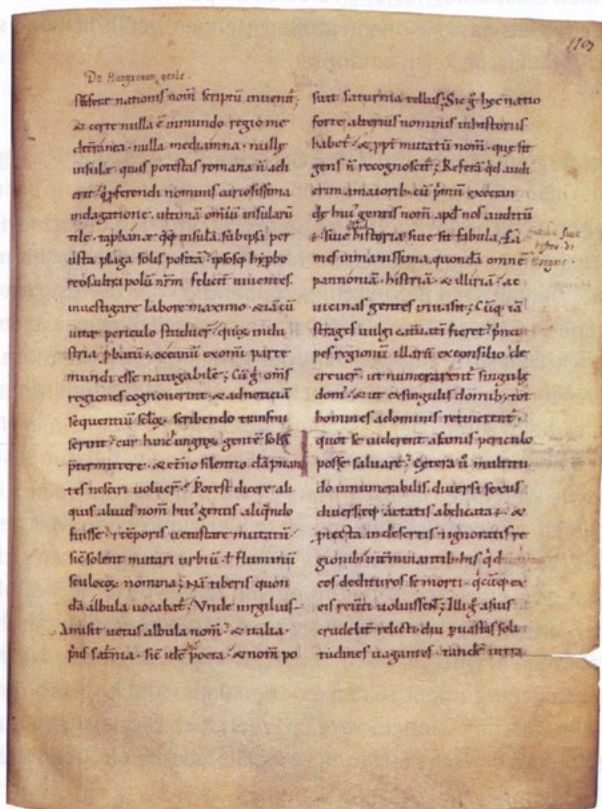
18 Nótári 2001, 67; Kiss 2001, 70–71, 79 (a pannóniai személy- és helynevek felsorolásával).

19 Tóth 1999–2000; Eggers 2006–2007. Legutóbb: Szőke 2013, 201–215; Lienhard 2006.

20 Nótári 2005, 256–257; Lošek 1997, 6; Wolfram 1995, 193.

A legújabb elemzések a munkát kapcsolatba hozzák Metódnak Regensburgban a király és Adalwin érsek jelenlétében lefolytatott perével, majd elítélésével, legalábbis a viták felújulásának évével. Éppen a *Conversio* esetében különösen szerencsések vagyunk, mivel 1997-ben új kritikai kiadás jelent meg. A szöveget közreadó Lošek maga is előadója volt a budapesti 1996-os konferenciának, igaz, a kiadásában már eggyel több, azaz tíz fennmaradt kézíratról beszélt.²¹

Az egyházi térítéssel kapcsolatos Paulinus aquileiai érseknek 796-os Duna melletti, az avar térítés

Dado verduni püspökhöz (880/881–† 923) írt 923 előtti levél. Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Codex Latinus 956, 113r, 11–12. század fordulója.

Forrás: Zehetmayer 2007, 39.

gyakorlatát megtárgyaló gyűléséről tudósító, a 9. század első feléből fennmaradt feljegyzése, a *Dictatus Paulini*.²² A történészek valószínűsítik, hogy a találkozón a keresztelés rítusánál fontosabb kérdések is szóba kerülhettek, így a Duna, Rába és Dráva közti térség

egyházi hovatartozása. Ennek eredményét, a térség Salzburghoz kerülését végérvényesen 803-ban hirdették ki. A feljegyzést a bécsi Nemzeti Könyvtár kódexe (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Lat. 458, ff. 179r–186r) őrizte meg, aminek másolását az írástörténeti szakirodalom egybehangzóan a 9. század első felére helyezi, Salzburgba. Ezt erősíti meg az a tény is, hogy a kézirat útja is Salzburgból vezetett Bécsbe 1806-ban. A szakirodalom döntő része a gyűlést helyesen az Itáliából indított hadjárattal hozza összefüggésbe, s a Dunának inkább a Dráva torkolata felé eső szakaszán keresi a helyet, legutóbb éppen a magyarországi Mohács környékén.²³ A főpapoknak mindkét esetben jelentős távolságot kellett megtenniük nehéz útviszonyok közepette Salzburgból és Civaldéből, ami könnyen hetekig is eltarthatott, igaz, a Nagy Károly által különösen kedvelt főpapok a korszak nagy utazói közé tartoztak. A *Dictatus* fejtegetéseinek a térségre vonatkozóan legfontosabb értéke, hogy első kézből igazolja keresztény „szigetek” fennmaradásának a lehetőségét a frank seregek által épphogy elért és meghódított területeken, akik között ráadásul, a főpapok szemében igen megbízhatatlannak tartott saját klerikusaik szolgáltatták ki a szentségeket.

B1) Nem magyar krónikák és évkönyvek, levelek

Ezek a műfajok alapvetően a 890-es évektől 1000-ig világítják meg a magyarok történelmét. Legkisebb számban leveleket találunk, melyek közül kiemelkedik Theotmar salzburgi érseknek a 899. évi morva–bajor válsághoz, közelebbről a morvákhöz menesztett pápai küldöttség miatti bajor tiltakozáshoz kapcsolódó, IX. János pápának 900-ban a morva vádakra reagáló, többek szerint a bajor püspökök júliusi reisbachi zsinatán írott levele, amit Lošek a *Conversió*val együtt jelentetett meg kritikai kiadásban.²⁴ A pozsonyi csatában elesett Theotmar érsek (873–907) levelének kritikai kiadását és új fordítását Fejérdy András is elvégezte.²⁵ Theotmar levelének hitelességét általában elfogadják, még ha azt olykor ma is kétségbe vonják, amint legutóbb Egon Boshof tette 1995-ben.²⁶

Boshof véleményének megjelenése óta számtalan publikáció foglalkozott a kérdéssel. Közöttük Heinz Dopsch is számol a levél esetleg manipulált jellegével,

21 Kiss 2001, 71; Nótári 2000; Nótári 2001.

22 Erre összefoglalóan: Veszprémy 2004. Legújabb kiadása irodalommal: Cuscito 2007. Legutóbb Szöke 2013, 38–50; Bratož 1998.

23 Reimitz 2000; Hartmann 1989; Krahwinkler 1992.

24 Lošek 1997, 138–156.

25 Fejérdy 2001.

26 Boshof 1995; Boshof 1998; Bowlus 1998.

de leszögezi, hogy annak szövege még ebben az esetben is hiteles eredetire mehet vissza, tekintettel éppen a magyarokra vonatkozó információk páratlanul hiteles jellegére.²⁷ A kérdést legutóbb Franz-Reiner Erkens tekintette át és jutott megnyugtató eredményre.²⁸ Elismeri, hogy Boshof érvei súlyosak, különösen azután, hogy két, a gyűjteményben szorosan összetartozó levél – Hattó mainzi érseké és Theotmaré – közül a német oklevéltan klasszikusa, Harry Breßlau Hattóét már 1910-ben – főleg stíluskritikai érvek alapján – gyanús-nak minősítette. Erkens érvelése szerint Pilgrimnek semmi indoka sem volt a két levél megírására: ha ő írja, akkor nem hangsúlyozza székének a salzburgi érseknek való alávetettségét; sőt ellenkezőleg, ezeknek a vélhetően hiteles leveleknek a szóhasználata hathatott a Pilgrim által hamisítottakra. Végül fontos érve, hogy Pilgrim kezébe – valószínűleg a salzburgi levéltárban – már egy fejezetekre tagolt oklevél juthatott, pontosan olyan, amelyet a göttweigi kézirat őrzött meg, s ami alapján Erkens az összes Pilgrim-levél, köztük a Theotmar-levél legújabb kritikai kiadását is közreadja.²⁹

A magyarok megnevezését, önmegnevezését tárgyaló Dado verduni püspökhöz (880/881–923) írott 923 előtti levélnek Németh András készítette el egy újabb kézirattal bővített új kritikai kiadását és fordítását.³⁰ Meggyőzőnek tűnik érvelése, miszerint a levelet a Verduntól 20 km-re fekvő Montfaucon Szent Germanus-monostorában írtak további két – azonos szerzőtől származó – levéllel együtt, egy olyan vidéken, amelyet a magyarok a 910-es évek óta (913) veszeléztettek. A párhuzamos levelek alapján az időhatar a 917-es verduni tűzvész és a püspök halálának éve (923) közé szűkíthető.

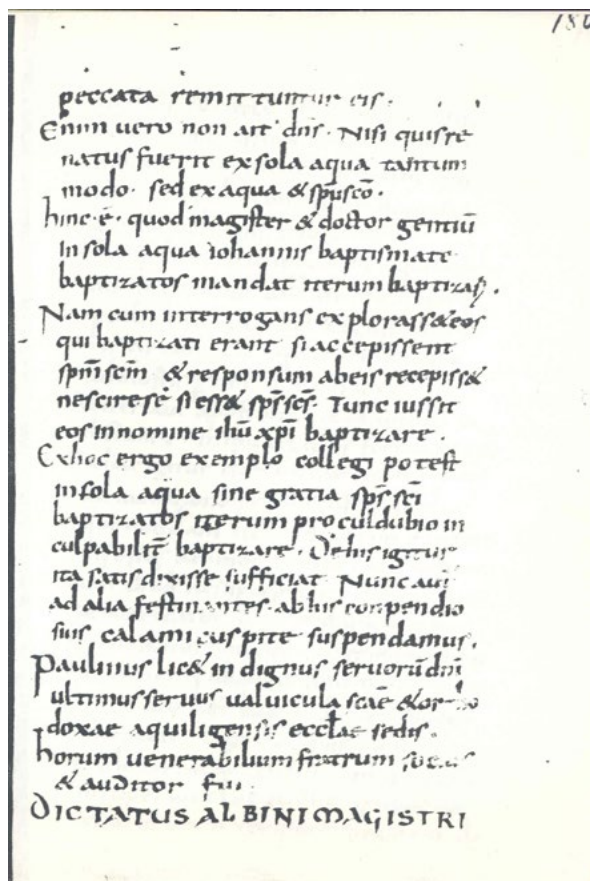
Az évkönyvek sajátos műfajt jelentenek, hiszen legtöbbször több szerkesztő vagy folytató keze munkáját őrizték meg, s az üresen hagyott évek miatt az elcsúszás és utólagos betoldások lehetősége, veszélye itt a legnagyobb. Ezek közül – információik fontosságát tekintve – kiemelkedik a *Fuldai évkönyv*, valamint az 1921-ben újra felfedezett *Nagyobb salzburgi évkönyv*, ami megőrizte a 907-i évi nagy magyar győzelem „ad Brezalausburc” máig vitatott nevét, valamint a kava-

27 Dopsch 2002, 180–181. Hasonló eredményre jut: Herbers 2007, 24–27.

28 Erkens 2011, 115–122.

29 Kiadása: Erkens 2011, 45–55. (Nr. 8.)

30 Németh 2001. A hagyományos nézetek alapján, nem ismerve Németh írását: Diesenberger 2008. A magyarok támadását Némethtel megegyezően szintén 926-re valószínűsíti: Giesler 1997, 59. Emellett azzal érvel, hogy Bernuin püspök első hivatalban töltött éve 926.

Dictatus Paulini. Wien, ÖNB, Codex Latinus 548, 186r, 9. század első fele

rok nevét. Közben Ausztriában, Szlovákiában és Magyarországon 2007-ben kiadványok és konferenciák sora foglalkozott a pozsonyi csatával, anélkül azonban, hogy a források sorát sikerült volna bővíteni.³¹ Az utóbbi években új kritikai kiadásban jelent meg a *Corvey-i évkönyv*, az *Einsiedelni évkönyv*,³² valamint a *Quedlinburgi évkönyv*.³³ Mindhárom esetben pontosabban tudjuk értelmezni a magyarokra vonatkozó bejegyzéseket, és azok forrásait megjelölni. A *Corvey-i évkönyv* alapján a kalandozások kronológiájának részletein is finomíthatunk.³⁴ Ezek közül is kiemelkedik

31 Veszprémy 2007a; Veszprémy 2007b; Torma 2008; Torma–Veszprémy 2008; Veszprémy 2010a. A csatahely Zalavárként való azonosításával: Szöke 2013, 283–290.

32 Planta 2007.

33 Giese 2004, 383–580.

34 A kalandozások újabb szakirodalmá, számos ismert, de korábban nem elemzett forrás újraértékelésével szolgál, vö. német vonatkozásban: Kellner 1997, itáliai vonatkozásban: Settia 1984, 185–218. Ugyanakkor Reindel klasszikus kézikönyve (Reindel 1953) és Giesler vonatkozó fejezete nem kapta meg a szükséges figyelmet: Giesler 1997, 55–76. Hasonlóképpen

a *Corvey-i évkönyv*nek (Staatsarchiv Münster, Msc. I, Nr. 243.) a hazai szakirodalomban teljesen visszhangtalanul maradt új kritikai kiadása.³⁵ A húsvéttáblák s az azokhoz illesztett évkönyvbejegyzések Beda Venerabilis *De temporum ratione* című műve egy mára csak töredékeiben fennmaradt insuláris kéziratának részeit alkották, ami 746 körül Wearmouth vagy Jarrow kolostorában keletkezhetett.³⁶ A kézirat útja nem teljesen tisztázott, lehet, hogy Fuldán át vezetett, de lehet, hogy közvetlenül jutott Werdenbe, majd onnan Corveybe. A 915. évi tudósítás érdekessége, hogy kiderült: a magyarokkal (G másoló) egy évben bejegyzett esemény – „és csata Heresburgnál” – egy másik másoló kéz (I másoló) műve, s szemben többek (például Gina Fasoli, Vajay Szabolcs, Kristó Gyula) véleményével, semmi köze sincsen a magyarokhoz, a felsorolásban véletlenül kerültek az események egymás mellé.

Az utóbbi években a *Saint Bertin-i évkönyv* (*Annales Bertiniani*, tévesen Bertincourt-i; ma Saint Omer) vonta magára a magyar kutatók figyelmét, több vonatkozásban is.³⁷ Tudjuk például, hogy bár a mű kéziratát itt találták meg, de nem itt írták. Ebben fordul elő először az „Ungri” alak a 862. évnél, míg az *Annalles Sangallenses* bejegyzése 863-ból még hunokat (gens Hunnorum) említ. Ezt követi majd az „Ungari” használatával a 889-es évnél az *Althenses breves* (Ungari egressi), valamint Regino jól ismert passzusai. Felmerült, hogy a 862. év esetében nem számolhatunk-e későbbi betoldással az évenkénti kalandozások megindulása utáni évtizedekből. Természetesen mivel ez az „Ungri” elnevezésre a legrégebbi évkönyves forrásunk, a felmerült kérdés egyértelműen sosem lesz tisztázható. Annyi kiegészítés tehető, hogy a magyarok „ismeretlensége” keleti frank–bajor területen a 860-as évektől megkérdőjelezhető, s nagyon könnyen lehet, hogy évtizedekkel korábban már megfordultak a birodalom határán fizetett segédhadként, anélkül hogy valamelyik annalista lejegyezte volna.

nem használjuk a Regesta Imperii nyomtatott és folyamatosan frissített „on line” oldalait, Regesta Imperii Online, URI: <http://www.regesta-imperii.de>; Rübsame–Kuczera 2006. A kalandozásoknak a hagyományos kronológián nyugvó áttekintése: Bíró–Langó 2013.

35 Prinz 1982.

36 A töredékek a Nidersächsisches Adelsarchivban bukkantak fel, ma Dep. 3. Staatsarchiv Bückeburg, vö. Petersohn 1966a; Petersohn 1966b.

37 Az „Ungri” értelmezése körüli vitára Makk 1998. A vita irodalmával, újabbán: Szöke 2013, 264. További problémákra: Bollók 2004; Balogh 2004. Kiadása: Grat 1964. Fordítása: *A honfoglalás korának írott forrásai* 1995, 183–184.

Ha a szöveg legújabb kiadójának, Janet Nelsonnak igaza van, akkor Prudentius, Troyes püspökének 861. évi halála után 863-tól Hincmar reimsi érsek vezeti a bejegyzéseket, egészen 882-ig. Ez azt jelenti, hogy 862-re vonatkozóan Hincmar legkorábban 863-ban akár már be is szűrhatta a magyarokra vonatkozó pontosítást.³⁸ Egyúttal „ismeretlenségük”, ami még Reginónál is megjelenik „inaudita” formában, toposznak tekinthető. A kérdést legutóbb vizsgáló Richard Corradini szerint is mindaddig, amíg a magyarok leginkább a frankok szövetséges segédcsapataiként jelentek meg, nem keltettek túl nagy érdeklődést, s még a *Fuldai évkönyv* is hallgat róluk 892-ig.³⁹ Érvelését megerősíti Heinz Dopsch, aki éppen az *Annales Bertiniani* kapcsán utal arra, hogy Karlmann 861-ben éppen a morva Rastislavval szövetkezett apja, Német Lajos ellen. Könnyen lehet – bár forrásunk nincs rá –, hogy a morvák oldalán magyarok is megjelentek a harcokban, amire – nyilván neheztelően – felfigyeltek a birodalomban is. Ráadásul az évkönyvnek tudomása van a Rastislav-féle szövetségről is.⁴⁰

Az évkönyvek rhos követség érkezéséről (839) szóló adatának a magyarokkal (barbár, szerfelett vad és hatalmas népek) való kapcsolatba hozását Bollók Ádám és Balogh László egymástól függetlenül elutasítással felérő erős fenntartásokkal illették.⁴¹

A *Fuldai évkönyv* a német évkönyvirodalmon belül is kiemelkedő helyet foglal el.⁴² Megerősíti Regino híradásait és rögzíti a 894. évnél, hogy a magyarok Szvatopluk idejében a Dunán átkelve hadakoztak. Tud a magyarok bolgárok elleni támadásáról (895), sőt a 896. évi eseményekről sokkal részletesebben számol be, részben talán a bizánci császár követe, Lázár püspök elbeszélése nyomán: Arnulf átadja Braszlav duxnak Zalavárat a magyarok elleni védekezésüképpen. Közel

38 Nelson 1991, 9–10. Prudentius halála után a kézirat visszakerül a királyi udvarba, ahonnan Hincmar azt valamikor 861 és 866 között kapja meg és lát hozzá a folytatáshoz. Jean Bolland könyvtárában a 17. században volt még az évkönyveknek egy 863-ig terjedő kézírata, ami talán az évkönyvírók személyében bekövetkezett váltást jelezheti. Hincmar egyébként amellet, hogy tiszteletben tartotta Prudentius szövegét, olykor-olykor nem riadt vissza az interpolációktól, amire szintén Janet Nelson hoz példákat. Bárki is volt a magyarokra vonatkozó rész szerzője, annak lejegyzésére mindenképpen az évkönyv folytatójának személyében beálló váltás idején került sor.

39 Corradini 2008, 120–121.

40 Dopsch 2002, 175. Az évszámot hitelesként fogadjuk el: Szöke 2013.

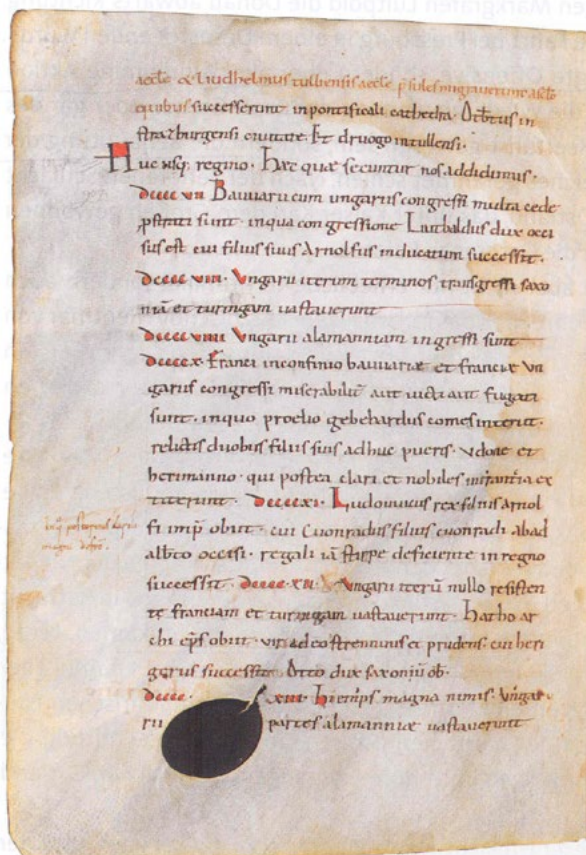
41 Bollók 2004; Balogh 2004.

42 Corradini 2008; Kristó 1995, 188–193; Göckenjan 1994; Göckenjan 1996, 134–137.

pontosan tájékoztat a magyarok 900. évre datált, s az itáliai kalandozásokkal kapcsolatba hozott pannóniai foglalásáról. Csak sajnálhatjuk, hogy a hazai krónikások kezébe a honfoglalás leírásakor Regino műve mellé nem került oda a *Fuldai évkönyv* is. Ebben az esetben a Kárpát-medence akkori hatalmi viszonyairól sokkal alaposabb ismeretekkel rendelkeztek volna.

Szerencsés helyzetben vagyunk a *Fuldai évkönyvekkel*, aminek niederaltaichi szerkesztése (Leipzig, Universitätsbibliothek Rep II, 4o 129a) az évkönyvek legkorábbi fennmaradt kézírata.⁴³ Az írás datálását illetően van némi bizonytalanság, mivel a monostor kéziratanyaga a 17. század tűzvészei során jórészt megsemmisült, de a kutatók egyetértenek abban, hogy a 896 és 901 közötti hírek esetében fel lehet tenni egy legkésőbb 10. század végi másolást – szemben a korábban felvetett 10. század elejeivel. Különös szerencse, hogy a kézirat éppen a 901. évi információk után szakad meg, s a magyarokra vonatkozó döntő fontosságú hírek még a korai kéziratban olvashatók. Ugyan már 892-től említik a magyarokat, akkor még Arnulf szövetségeseiként, de a 900. év a döntő fontosságú, hiszen ez az első itáliai kalandozás. Az évkönyvíró azonban Liutpranddal szemben Arnulf szerepét elhallgatja az eseményekben, ami őt a keleti frank udvar közelségébe helyezi, miközben az évkönyvben a keleti frank előkelők is egyre hangsúlyosabb szerephez jutnak a 890-es évektől.

Liutprand krónikáinak új kritikai kiadása, valamint azok magyar fordítása is megjelent. A szerző közismerten bizonytalan időrendjét a magyar történeti események szempontjából meglepő módon eddig nem vizsgálták. Jó okkal tételezzük fel, hogy a 910. évre datált Augsburghoz lokalizált magyar győzelem nem Ausgburnnál történt, mivel a kontrollforrás évkönyvek más helyszíneket említenek. A cremonai püspök tollát valószínűleg a 955. évi Lech mezei vereség emléke vezette.⁴⁴ Már Liutprand műveinek korábbi kiadója, Joseph Becker megjegyezte, hogy a 910-re vonatkozó híradás annyira egyedülálló, hogy „kevésbé meggyőző”, s Maximilian Georg Kellner is bizonytalan kronológiájáról ír.⁴⁵ Ugyanakkor Liutprand jelentőségét aligha lehetne túlbecsülni, hiszen amellett, hogy a „hui, hui” csatakiáltást megőrizte, a brentai csatának és az azt megelőző hadjáratnak is részletes leírását nyújtja. Krónikái szöveghagyományát Szovák Kornél tekintette

Regino világtörténete és annak folytatása. München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 6388., 182v, 957–993. Keretben a 907. évre vonatkozó bejegyzés. Forrás: Zehetmayer 2007, 46.

át, munkája a hitelesség szempontjából megnyugtató eredményekre vezetett.⁴⁶ Ugyanakkor kétség sem fér Iohannes diaconus művének megbízhatóságához, ami nem kisebb jelentőségű esemény, mint a Velence elleni sikertelen magyar támadás történetét őrizte meg.⁴⁷

A krónikák közül kétségkívül a négy legfontosabb Karoling elbeszélő forrás közé tartozó Regino világtörténete a legismertebb és legjelentősebb, még akkor is, ha a magyarokra vonatkozó részek döntő többsége Iustinustól és Paulus Diaconustól való szó szerinti átvétel.⁴⁸ Szerencsére évek óta rendelkezésünkre áll Regino krónikájának szövegtörténete, ami elsősorban utóéletét és mintaként való felhasználásának nyomon követését teszi könnyebbé.⁴⁹ A művet köztudomásúlag nem a dinasztiahoz rendkívül közel álló Prümben írta

43 Corradini 2008, 114–117.

44 Torma 2012, 463–482; Kellner 1996, 134; Lüttich 1910, 58.

45 Kellner 1996, 134.

46 Szovák 1996, 167–171.

47 Szovák 1996.

48 Emberger 2011; Kristó 1994b; Kristó 1998. Történeti értékelésére legutóbb: Szóke 2013, 266–267.

49 Schleidgen 1977.

a szerző, ahol apát volt, hiszen onnan 899-ben eltávolították, s átkerült Ratbold érsek mellé Trierbe, ahol a Szt. Márton-monostor apátja lett. Ekkor születnek meg munkái, 906-ban egyházi pasztorizációs kézikönyve, 908-ban krónikája, majd többéves alkotómunkát követően zenei traktátusa (900–915). A szerző súlyát mutatja, hogy valamennyi munkáját a birodalom meghatározó politikusainak ajánlotta. Ez alapján krónikáját többen a fiatal IV. Lajos nevelésére szánt királytükörnek tekintik, s elkészültének meghatározó motívumát is ebben látják.⁵⁰ Az utolsó évtizedek évkönyvszerű elrendezése ellenére Regino munkáját egyszerűen írta, ami megmagyarázza irodalmi kvalitásait is. Ebből az is következik, hogy a magyarokra vonatkozó részeket is néhány év távlatából, leginkább 900 és 906 között szerkesztette egybe. Valószínűleg maga a szerző cenzúrázta művét, és ő maga hagyott ki belőle néhány kellemetlennek tűnő bekezdést, még mielőtt a krónika folytatójához, Magdeburgi Adalberóhoz került volna. A 892 és 906 közötti rész egyébként is a szerző politikai helyezkedéséről tanúskodik, de mindez a magyar vonatkozású részeket alig érintette. Ha csak abban nem, hogy Gyermeke Lajos iránti tiszteletből tette le a tollat a katasztrófális kimenetelű pozsonyi csata elbeszélése előtt, amit utóda, Adalbero is kurtán intézett el.⁵¹ Regino krónikájának további jelentőségét az adja, hogy a magyar krónikások, köztük Anonymus is használták. Nem alaptalan annak feltételezése, hogy a középkori Magyarországon volt példány Regino krónikájából.

A németföldi források kapcsán nem lehet szó nélkül hagyni Aventinus, azaz Johannes Turmair (1477–1534) teljesítményét, aki 1517 és 1519 között dél-német területen majdnem száz helyszínt keresett fel források után kutatva.⁵² A bajor hercegek udvari történetírójaként állította össze a bajorok történetét *Annalium Boiorum libri septem* (A Bajor évkönyvek hét könyve) címmel, a világ teremtésétől 1460-ig terjedően. A mű megírására a megbízást 1517-ben kapta, s a munkát végül 1524-ben fejezte be, majd annak német nyelvű változatán dolgozott. Utazásai során készített jegyzeteinek munkapéldánya is fennmaradt (ma München, BSB, clm 966), ami bizonyítja, hogy forrásait mennyire gondosan jegyezte le: az *Annales Fuldenses* is ebbe a kéziratba másolta be, annak egyik fuldai variánsát, talán a wormszi székesegyházi könyvtár azóta el-

veszett példányát. Másrészt azonban az is bizonyított, hogy olyan források is kezébe kerültek, amelyek időlegesen elvesztek, és csak a 19. század folyamán kerültek ismét elő. Így Aventinus lejegyzésében maradt ránk a 708 és 1073 közötti eseményeket tárgyaló *Altaichi évkönyv*, de a magyar kalandozók által elpusztított német kolostorok hosszú, mindmáig vitatott listája is csak az ő munkáiból ismert.⁵³ Aventinus a 907. évi pozsonyi csata történelmi alaposságú rekonstrukcióját végezte el, még ha a nekrológiumok meg is tréfálták, hiszen az ütközetet a reichenai jegyzékbe felvett augusztusi halálesetek alapján helyezi – az egyébként csak a 10. század első felében beírt – augusztus 9. és 11. közé. Aventinus így nem adott hitelt a helyesen július 3–5-ét említő, általa szintén ismert listáknak, például a Regesta Imperii szerkesztőinek, amely mindmáig nem kis fejtörést okoz a kutatásnak. Sajnos Aventinus – forrásértéküket messze túlbecsülve – bedolgozta művébe a magyarországi latin krónikákat is, számos tévedésükkel együtt.

Gebhard, az augsburgi székesegyház prépostja *Szent Ulrich életírása* című művét évtizedekkel 955 után, 982 és 993 között írta meg, de legalább közel egykorú freisingi másolata ránk maradt.⁵⁴ Jól kiegészíti helyi információival Szt. Wiborada életírását, illetve Widukind leírását a Lech-mezei csatáról. Wiborada 906 és 970 közötti, IV. Sankt Galleni Ekkehard átdolgozásában fennmaradt életírása⁵⁵ kapcsán érdemes utalni Walter Berschin elemzésére, aki bizonyította, hogy a remete-szűz házába való erőszakos behatolás leírása Tours-i Gergely *Frankok története* című művének egyik epizódját követi (VI.6), ahol mindez Nizzai Hospitiusszal esett meg.⁵⁶ A szerző eljárása érthető is, hiszen a magányosan élő szűz és a magyarok találkozásának nem volt szemtanúja, a magyarok elvonulása után visszatérő szerzetesek pedig csak Wiborada holttestét találhatták meg. Ma már nyilvánvaló, hogy a Wittelsbachok ősenek az augsburgi csata előtt a magyarok javára elkövetett árulásáról tett megjegyzése a szerző tendenciózus pártosságában leli magyarozatát, miközben az árulás történetét a középkorban készpénznek vették. Az állítólagos árulásra fő forrásunk éppen Gerhard munkája (*Vita S. Uodalrici* 1:12), amit

50 Kortüm 1994, 512–513.

51 MacLean 2009a, 2; MacLean 2009b.

52 Összefoglalóan: Schmid 1977; Veszprémy 2007a.

53 Kramer 2003.

54 Berschin–Häse 1993. Lásd még: Vogler 1995; Berschin–Häse, 1998.

55 Becht–Jördens 2002, 807–816. Legutóbbi kiadása, német fordítással: Berschin 1983, 32–107.

56 Berschin 1999, 118–128.

később Freisingi Ottó kürtölt világgá.⁵⁷ A legújabb kritikai kiadásnak köszönhetően tudjuk, hogy a legkorábbi kéziratba tett 15. századi betoldás magát a püspököt teszi meg a magyar vezérek fogságba ejtőjének és bitófára juttatójának.⁵⁸

B2) Magyar krónikák

A legnagyobb hazai érdeklődés mindmáig a magyar elbeszélő források, leginkább a krónikák 1000 előttről vonatkozó fejezetei iránt nyilvánul meg.⁵⁹ A professzionális történetírás a magyar krónikák forrásértékét általában nem becüli túl nagyra, tekintettel arra a hatalmas távolságra, ami azokat a máshol leírt eseményektől elválasztja. Ifjabb Horváth János stíluskritikai vizsgálatai biztosan megragadhatóvá tették a krónika stiláris rétegeit, ám ezek azonosítása még nem jelenti azt, hogy mindezek a feltételezett 11. századi őskrónika/őszeszta szövegállományát képezték volna.⁶⁰ E kérdésben nehéz sommásan jellemezni a helyzetet, de röviden mégis azt kell hangsúlyoznunk, hogy a krónikákban leírtaknak vajmi kevés köze van ahhoz a történeti folyamathoz, amit honfoglalásnak nevezünk. A szerzők jól érzékelték a honfoglalás történeti jelentőségét, ám konkrét részleteket illetően bizony rá voltak utalva a Bibliára, a korabeli hősekre s a nyugati krónikákra, esetleg azok szóbeli ismeretére.

Anonymus gesztája változatlanul az érdeklődés középpontjában áll, amit újabban számos ponton sikerült pontosabban értelmezni.⁶¹ Legújabb angol–latin kiadása a megírás lehetséges időintervallumát az 1220-as évek felé tolta ki, miközben domonkos missziókkal, Paulus Hungarusszal való kapcsolata is felvetődött.⁶² Jellemző, hogy a román és magyar kutatók, különösen a nem professzionális szakírók *egy része* a mű megírását mindmáig a 11. századra helyezi, ami ezáltal közelebb kerülne a honfoglalás idejéhez. Ha így lenne is, még

57 Hans-Werner Goetz is úgy véli, hogy a Lech-mezei epizód felelőse alapvetően a Wittelsbachok ellen irányult, sőt Freisingi Ottónak egyenesen invectivájáról beszél. Goetz 2008, 293. Erre összefoglalóan lásd: Veszprémy 2007c.

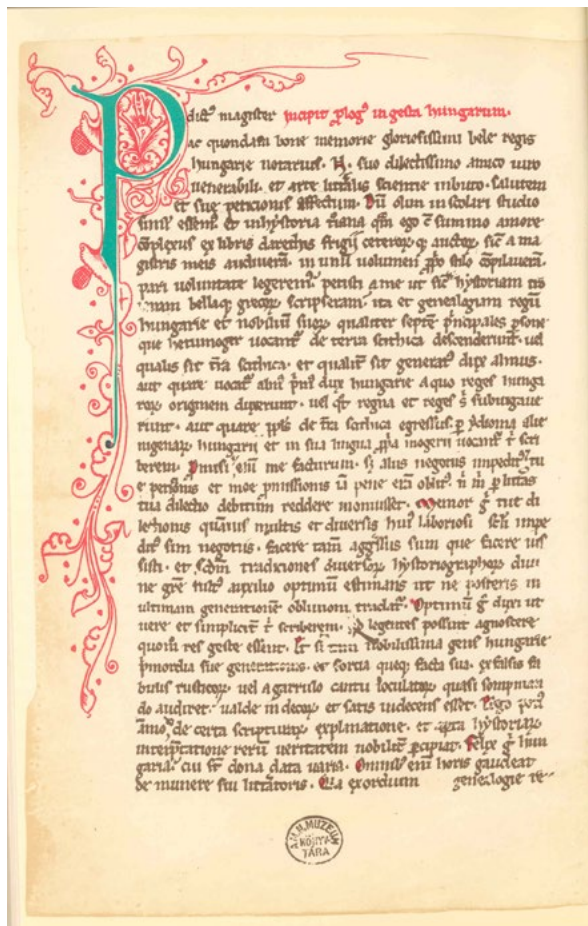
58 Berschin–Häse 1993, 408–409.

59 A középkori magyar krónikáknak változatlanul az SRH a mérvadó kiadásuk, aminek azóta egy bővített és naprakész bibliográfiával ellátott reprint kiadása jelent meg: Szentpétery 1937–1938, 1999. A hagyományos nézetek összefoglalása: Györffy 1993; Györffy 1996b.

60 Újabban: Kristó 1994a. Összefoglalóan lásd: Kristó 2002.

61 Veszprémy 2006; Veszprémy 2010b; Thoroczkay 1994–1995; Thoroczkay 1999; Csákváry–Veszprémy 2010.

62 Bak–Rady–Veszprémy 2010.

Anonymus: *Gesta Hungarorum*. Bp. OSZK, Cod. Lat. 403, 1v. 13. század második harmada. Forrás faksimile kiadás, Budapest, 1977.

az sem segítene sokat a mű hitelességének megítélésén, ugyanakkor történeti és filológiai problémák újabb sorával terhelné meg a mű értelmezését.

Kézai Simon krónikájához Szücs Jenő klasszikus elemzése óta lényegi hozzájárulás nem történt, bár például liturgikus idézeteit ma már világosabban látjuk.⁶³ A hun–magyar problémakör nem jutott nyugvópont-ra, elsősorban azért, mert az Attila-monda a hazai írott forrásokban Anonymus előtt nem maradt ránk. Ezzel szemben a 11. századi német forrásokban igen, ami felveti a német hatás, az Attila-hagyomány (újbóli?) hazai feléledésének a lehetőségét – legalábbis a „fabulae curiales” szintjén –, míg az úgynevezett Őszesztában való előfordulása bizonyíthatatlan.⁶⁴ A kérdés átvezet a krónikák és a szóbeliség, a középkori költészet és

63 Veszprémy 1999, ahol Szücs tanulmánya is olvasható javított angol fordításban. Lásd még: Déri 2011.

64 Veszprémy 2013.

énekmondók kérdésköréhez. Éppen a krónikák a tanúi annak, hogy számos monda továbbélésével és kései lejegyzésével számolhatunk. Az Álmos-monda régisége mellett szól, hogy – Anonymus gesztájától függetlenül – Albericus is lejegyzte nevét, miként a Turul-monda ősisége sem lehet kérdéses, s a kalandozás kori történetek léte is kétségbevonhatatlan Botondtól Lehel kürtjéig.⁶⁵ Legutóbb Mikó Gábor hívta fel a figyelmet egy Mátyás kori krónika megjegyzésére, miszerint a hét honfoglaló kapitányról hősének szoltak még a 15. század közepén is.⁶⁶ Meglepő, hogy Anonymus a Botondhoz és a Lehel kürtjéhez kapcsolódó mondáról szemmel láthatóan nem tud. Egy Attila-mondakör 1200 előtti megléte a szóbeliségben semmiképpen sem zárható ki, még ha meglepő is, hogy lejegyzésének idejére eredeti állaga szétporladt, s jószerével latin irodalmi kölcsönzésekből kellett újjáépíteni. Hasonlóan a vérszerződés történetéhez, amit a néprajzosok szívesen hisznek bizonyíthatóan ősi hagyatéknak, noha 1200 körülre már a nyugati lovagi világban is elterjedt szokássá vált.⁶⁷ Jankovits László sommás megállapítása szerint „a krónikások által alkotott összegzés olyan teljes képet hozott létre, amelynek különböző elemeiből éppen a pogány elemeket a legnehezebb kiválasztani”. Ami tehát megmaradt, megmaradásáért átalakulásával, felismerhetetlenné válásával fizetett.”⁶⁸

Elgondolkoztató a szolgaság eredetét a katonai szolgálattól való távolmaradással kapcsolatba hozó magyarországi hagyomány Kézainál és Aubry de Trois-Fontaines-nél (Albericus Trium Fontium) felbukkanó hagyománya, amint arra legutóbb Csáki Judit utalt.⁶⁹ Ezt sem tekinthetjük az úgynevezett Óskronika részének, még kevésbé kalandozás kori hagyománynak, hanem a tudós nyugati jogi érvelés francia közvetítéssel importált 1200 körüli elemének. Hasonlóképpen a „turul” szó Kézai nyilvánvaló nyelvi leleménye, aminek szintén voltak az ősmundáig visszanyúló előzményei, amik a 13. századig többszörösen kontaminálódtak.⁷⁰ Szovák Kornél szintén cáfolta, hogy az „óskronika” írója tudatosan sújtotta volna a magyarokat a kámita biblikus leszármazás bélyegével,

miként azt a hazai történetírás gondolta. Az csak később, a 14. századi *Képes krónikában* bukkan fel.⁷¹

A rengeteg kutatási részletkérdés közül most csak a „Pannónia mint a rómaiak legelője” összetételre reagálunk, ami a magyar krónikák mellett 13. századi nyugati forrásokban is olvasható.⁷² A problémára a megoldást valószínűleg a Szt. Hiacynthusként is említett lengyel domonkos 1977-ben Dublinben felfedezett, 1255 és 1257 közötti, *Descripciones terrarum* című műve adja meg.⁷³ Ebben Magyarországról annyit ír, hogy a korábbi „pascua Romanorum”-ot most a hunoknak nevezett szlávok lakják. Ebből könnyen arra lehet gondolni, hogy magyar források helyett egy nyugati eredetű szóbeli vagy írott hagyomány sommás megállapítása lehetett a forrása, amire a nyugati és magyar krónikások egyaránt támaszkodhattak.

A nem professzionális kutatás körében változatlanul él a meggyőződés, hogy a krónikák párhuzamos szöveghelyei egyértelműen és fenntartások nélkül mind az Óskronikára vezethetők vissza. Ennek azonban ellentmond, hogy a krónikaszerkesztés bizonyíthatóan használta Kézai és Anonymus műveit, így az évszázadok alatt a krónikás hagyomány bonyolult és többretegű kontaminálódásával kell számolni. További bizonytalanságot jelent a vonatkozó fejtegetésekben, hogy a kutatók mást és mást értenek az „óskronika” megnevezés alatt. A kutatás fő vonulata az utóbbi évtizedekben letett az Óskronika szövegállapotának rekonstruálásáról, sokkal inkább egyes részkérdések tisztázására tett kísérletet. E kérdések közé tartozik a magyar honfoglalást kiváltó besenyő támadás megítélése, amit újabban sokkal kevésbé pusztító erejűnek tartanak.⁷⁴

A nem professzionális kutatás nézeteit nem kívánjuk számba venni, egyedül az utóbbi évek egyik legfigyelemreméltóbb munkájára, Hölbling Tamás művére utalunk.⁷⁵ A szerzőnek meggyőzően sikerült bizonyítania, hogy a *Tárh-i Üngürüs* szövegállapotában felfedezhető az anonymusi geszta ismerete. A középkori magyar historiográfia két legismertebb művének, Anonymus *Gesta Hungarorum*ának (Budapest, OSZK, Cod. Lat. 403) és a *Képes krónikának* (Buda-

65 A kétségkívül ősi eredetre visszamenő csodaszarvasmonda áttekintésére lásd: Mátéffy 2012.

66 Mikó 2013, 18.

67 Veszprémy 2011.

68 Jankovits 2007, 31.

69 Csáki 2012.

70 Turul elnevezésre legutóbb: Benkő 2009. Lásd még: Szabados 2010b; Szócs 2010.

71 Szovák Kornél előadása MTA BTK TTI, 2012. november 20. (Krónikakutatás a 21. században).

72 Kristó 1983. Csáki Judit előadása MTA BTK TTI 2013. május 30. (A „pascua Romanorum” kérdése); Valmarin 2003, 228–229. (A 13. század második feléből való Roman d'Auberon-ra tett megjegyzésével.)

73 Freibergs 1999.

74 Összefoglalóan lásd: Szabados 2010a.

75 Hölbling 2010, II, 215–232.

pest, OSZK, Cod. Lat. 404) a bécsi Udvari Könyvtárban való katalógusba vételük (1608–1636) előtti története teljesen ismeretlen volt. Ugyanakkor egy török krónikás 1541-ben Székesfehérvárott latin kéziratokat talált, s azok alapján írt egy magyar történelmet, törökül (MTA Keleti Gyűjtemény, Török F. 57.) Ennek vizsgálata azt bizonyítja, hogy nemcsak Thuróczy János krónikáját használta, hanem a Névtelen gesztáját is, s valószínűleg ő lehetett az, aki a *Képes krónikába* török nyelvű bejegyzéseket tett. Ez arra utal, hogy a két történeti mű sorsa 1541 után összekapcsolódhatott, és egy török krónikás kezébe kerülhetett, majd később talán közel azonos időben kerülhettek Bécsbe.⁷⁶ Ha Kézai középkori kézírata is török közvetítéssel a bécsi udvari könyvtárba került volna, talán még ma is meg lenne.

Irodalom

- A honfoglalás korának írott forrásai 1995*
A honfoglalás korának írott forrásai. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged.
- A honfoglaláskor írott forrásai 1996*
A honfoglaláskor írott forrásai. Szerk.: Györffy György. Budapest. (A honfoglalásról sok szemmel 2.)
- Bak–Rady–Veszprémy 2010
Anonymous, Notary of King Béla, The Deeds of the Hungarians, Master Roger's Epistle to the Sorrowful Lament about the Destruction of Hungary by the Tartars. Eds.: János M. Bak–Martyr Rady–László Veszprémy. Budapest–New York. (Central European Medieval Texts 5.)
- Balogh 2004
 Balogh László: Az *Annales Bertiniani* 839. évi bejegyzése és a magyarok. In: *Fegyveres nomádok–nomád fegyverek.* Szerk.: Balogh László–Keller László. Budapest, 112–123.
- Bately 1980
 Bately, Janet: *The Old English Orosius.* London–New York–Toronto. (Early English Text Society – S.S. 6.)
- Becht–Jördens 2002
 Becht–Jördens, Gereon: Recentiores, non deteriores. Zur Überlieferungsgeschichte und Textkritik der Vita S. Wiboradae Ekkehart's I. von St. Gallen. In: *Scripturus vitam. Lateinische Biographie von der Antike bis in die Gegenwart. Festgabe für Walter Berschin zum 65. Geburtstag.* Hrsg.: Dorothea Walz. Heidelberg, 807–816.
- Benkő 2009
 Benkő Loránd: Árpád „*de genere Turul*”. *Magyar Nyelv* 105, 9–16. (Újraközölve: Uő: *A Szóvárd-kérdés.* Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből. Budapest, 2009, 56–66.)
- Berschin 1983
 Berschin, Walter: Vitae Sanctae Wiboradae. Die ältesten Lebensbeschreibungen der heiligen Wiborada. *Mitteilungen zur vaterländischen Geschichte* 51, 32–107.
- Berschin 1999
 Berschin, Walter: *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter.* IV/1. Stuttgart. (Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters, 12/1.)
- Berschin–Häse 1993
Gerhard von Augsburg, Vita Sancti Uodalrici: die älteste Lebensbeschreibung des heiligen Ulrich, lateinisch-deutsch, mit der Kanonisationsurkunde von 993. Hrsg.: Walter Berschin–Angelika Häse. Heidelberg. (Editiones Heidelbergenses, 24.)
- Berschin–Häse 1998
 Berschin, Walter–Häse, Angelika: Rückblick auf die neue Ausgabe der ältesten Ulrichsvita. *Hagiographica* 5, 85–90.
- Bíró–Langó 2013
 Bíró Gyöngyvér–Langó Péter: „Deo odibilis gens Hungarorum” oder „auxilium Domini” – Die Ungarn und die christliche Welt im 10. Jahrhundert. In: *Rauben • Plündern • Morden – Nachweis von Zerstörung und kriegerischer Gewalt im archäologischen Befund. Tagungsbeiträge der Arbeitsgemeinschaft Spätantike und Frühmittelalter 6. Zerstörung und Gewalt im archäologischen Befund (Bremen, 5.–6.10.2011).* Hrsg.: Orsolya Heinrich-Tamaska. Hamburg, 265–335. (Studien zu Spätantike und Frühmittelalter, 5.)
- Bollók 2004
 Bollók Ádám: Az *Annales Bertiniani* 839. évi rhos követsége és a magyarok. *Századok* 13, 349–380.
- Borzásák 1999
 Borzásák István: A (késő) antik Horatius-magyarázók. *Antik Tanulmányok* 43:1–2, 239–253.
- Boshof 1995
 Boshof, Egon: Das Schreiben der bayerischen Bischöfe an einen Papst Johannes – eine Fäl-

⁷⁶ Veszprémy 2012.

- schung Pilgrims? In: *Papstgeschichte und Landesgeschichte. Festschrift für Hermann Jakobs zum 65. Geburtstag*. Hrsg.: J. Dahlhaus–A. Kohnle. Köln–Weimar–Wien, 37–67. (Újranyomva in: *Königtum, Kirche und Mission im Südosten des Reiches. Ausgewählte Aufsätze von Egon Boshof. Festgabe zum 75. Geburtstag*. Hrsg.: Franz-Reiner Erkens. Passau, 2012, 83–112.)
- Boshof 1998
Boshof, Egon: Das ostfränkische Reich und die Slawenmission im 9. Jahrhundert: die Rolle Passaus. In: *Mönchtum – Kirche – Herrschaft 750–1000*. Hrsg.: Dieter Bauer et al. Sigmaringen, 51–76. (Újranyomva in: *Königtum, Kirche und Mission im Südosten des Reiches. Ausgewählte Aufsätze von Egon Boshof. Festgabe zum 75. Geburtstag*. Hrsg.: Franz-Reiner Erkens. Passau, 2012, 33–60.)
- Bowlus 1998
Bowlus, Charles R.: Archbishop Theotmar of Salzburg's Letter to Pope John IX. A Forgery of Bishop Pilgrim of Passau? *Südostforschungen* 57, 1–11.
- Bratož 1998
Bratož, Rajko: La cristianizzazione degli Slavi negli atti del Convegno „ad ripas Danubii” e del Concilio di Cividale. In: *XII Centenario del concilio di Cividale 796–1996. Convegno storico-teologico. Atti*. Ed.: Sandro Piussi. Udine, 145–190.
- Corradini 2006
Corradini, Richard: Die Annales Fuldenses – Identitätskonstruktionen im ostfränkischen Raum am Ende der Karolingerzeit. In: *Texts and Identities in the early Middle Ages*. Eds.: Richard Corradini–Rob Meens–Christina Pössel–Ph. Shaw. Wien, 121–136.
- Corradini 2008
Corradini, Richard: Das Bild der Ungarn in den Annales Fuldenses und bei Johannes Aventinus. In: *Im Schnittpunkt frühmittelalterlicher Kulturen. Niederösterreich an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert*. Hrsg.: Roman Zehetmayer. St. Pölten, 103–149. (NÖLA. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 13.)
- Cuscito 2007
Cuscito, Giuseppe: Paolino patriarca di Aquileia. Opere, I. In: *Scrittori della chiesa di Aquileia*, 10/1, Città Nuova, 128–138. (olasz fordítással.)
- Csákó 2012
Csákó Judit: A középkori magyar történeti hagyomány mesés elemei Albericus Trium Fontium krónikájának tükrében. *FONS* 19, 435–462.
- Csákváry–Veszprémy 2010
Csákváry Orsolya–Veszprémy László: A Fekete-tenger említése Anonymus krónikájában és a skandináv forrásokban. *Magyar Nyelv* 106, 339–342.
- Déri 2011
Déri Balázs: A Kézai-krónika bibliai-liturgikus idézetei. *Magyar Egyházzene* 18, 59–62.
- Diesenberger 2008
Diesenberger, Maximilian: Die *Steppenreiter* aus dem Osten – Eine exegetische Herausforderung. In: *Im Schnittpunkt frühmittelalterlicher Kulturen. Niederösterreich an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert*. Hrsg.: Roman Zehetmayer. St. Pölten, 150–159. (NÖLA. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 13.)
- Dopsch 2002
Dopsch, Heinz: *Arnulf* und der *Südosten* – Karantanien, Mähren, Ungarn. In: *Kaiser Arnulf: das ostfränkische Reich am Ende des 9. Jahrhunderts*. *Regensburger Kolloquium 9–11. 12. 1999*. Hrsg.: Franz Fuchs. München, 143–186. (Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte. Beiheft. Reihe B, 19.)
- Eggers 1995
Eggers, Martin: *Das „Großmährische Reich”. Realität oder Fiktion? Eine Neuinterpretation der Quellen zur Geschichte des mittleren Donauraumes im 9. Jh.* Stuttgart.
- Eggers 2006–2007
Eggers, Martin: Die Verwendung und Bedeutung des Begriffes „Pannonien” in „westlichen” (fränkischen) Quellen des Frühmittelalters. *Südostforschungen* 65–66, 1–27.
- Eggers 2007
Eggers, Martin: Der geographische Einschub in der altenglischen Bearbeitung der „Kosmographie” des Orosius und der europäische Osten. *Eurasian Studies Yearbook* 79, 5–37.
- Emberger 2011
Emberger, Peter: Zum Fortwirken des Iustinus in der frühmittelalterlichen Chronik des Regino von Prüm. *Gymnasium. Zeitschrift für Kultur der Antike und humanistische Bildung* 118, 585–609.

- Erkens 2011
Erkens, Franz-Reiner: *Die Fälschungen Pilgrims von Passau. Historisch-kritische Untersuchungen und Edition nach dem Codex Gottwicensis 53a (rot), 56 (schwarz)*. München. (Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte, N.F. 46.)
- Fejérdy 2001
Fejérdy András: *Theotmar salzburgi érsek levele IX. János pápához*. In: *Források a korai magyar történelem ismeretéhez*. Szerk.: Róna-Tas András. Budapest, 89–112. (Magyar Östörténeti Könyvtár 16.)
- Freibergs 1999
Freibergs, Gunar: The 'Descripciones terrarum': its Date, Sources, Author and Purpose. In: *Christianity in East Central Europe. Late Middle Ages. / La chrétienté en Europe du Centre-Est. Les bas moyen age*. Eds.: Jerzy Kłoczowski–Paweł Kras–Wojciech Polak. Lublin, 180–201. (Proceedings of the Commission Internationale d'Histoire Ecclesiastique Comparee 2.)
- Giese 2004
Die Annales Quedlinburgenses. Hrsg.: Martina Giese. Hannover. (Monument Germaniae Historica, Scriptores Rerum Germanicarum In Usus Scholarum Separatim Editi 72.)
- Giesler 1997
Giesler, Jochen: *Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. Studien zu archäologischen und schriftlichen Zeugnissen. Teil 2. Historische Interpretation*. Rahden/Westfalia.
- Goetz 2008
Goetz, Hans-Werner: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im hohen Mittelalter*. 2. Auflage. Berlin. (Orbis medievalis 1.)
- Gombos 1937–1938
Catalogus fontium historiae Hungariae aevo dudum et regum ex stirpe Arpad descendendum ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC. Vols. 1–3. Ed.: Gombos, Ferenc Albin Budapest.
- Göckenjan 1994
Göckenjan, Hansgerd: Die Landnahme der Ungarn aus der Sicht der zeitgenössischen ostfränkisch-deutschen Quellen. *Ural-altaische Jahrbücher* 13, 1–17.
- Göckenjan 1996
Göckenjan, Hansgerd: A német évkönyvek híradásai a magyar honfoglalásról. In: *A honfoglalás-kor irrott forrásai*. Szerk.: Györffy György. Budapest, 131–142. (A honfoglalásról sok szemmel 2.)
- Grat 1964
Annales de Saint-Bertin. Ed.: Grat, Félix–Viellard, Jeanne–Clémencet, Suzanne. Paris.
- Györffy 1993
Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. In: *Uő: Régi kérdések – új válaszok*. Budapest. (A Krónikáink és a magyar őstörténet című rész első megjelenése: Budapest, 1948.)
- Györffy 1996b
Györffy György: Az Árpád-kori magyar krónikák In: *A honfoglalás-kor irrott forrásai*. Szerk.: Györffy György. Budapest, 181–192. (A honfoglalásról sok szemmel 2.)
- Györffy 2002
Györffy György: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*. Budapest.
- Hartmann 1989
Hartmann, Wilfried: *Die Synoden der Karolingerzeit im Frankenreich und in Italien*. Paderborn.
- Herbers 2007
Herbers, Klaus: Pápstliche Autorität und päpstliche Entscheidungen an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert. In: *Recht und Gericht in Kirche und Welt um 900*. Hrsg.: Wilfried Hartmann. München, 7–30. (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 69.)
- Herren 2011
Herren, Miachel: *The Cosmography of Aethicus Ister. Edition, translation, and commentary*. Turnhout. (angol fordítással).
- Hölbling 2010
Hölbling Tamás: *A honfoglalás forráskritikája*. I–II. Budapest.
- Jankovits 2007
Jankovits László: Mikor, hogyan kezdődött? In: *A magyar irodalom története*. I. Főszerk.: Szegedy-Maszák Mihály. Szerk.: Jankovits László–Orlovsky Géza. Budapest, 18–35.
- Kellner 1997
Kellner, Maximilian Georg: *Die Ungarneinfälle im Bild der Quellen bis 1150: von der „Gens detestanda“ zur „Gens ad fidem Christi conversa“*. München.
- Király 2006
Király Péter: *A honalapítás vitás eseményei. A kalandozások és a honfoglalás éve*. Nyíregyháza. (Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae 10.)

- Kiss 2001
Kiss Péter: Egy forrás a 9. századi Pannóniáról. A *Conversio Bagoariorum* 1997-es edíciója. In: *Források a korai magyar történelem ismeretéhez*. Szerk.: Róna-Tas András. Budapest, 69–88. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 16.)
- Kortüm 1994
Kortüm, Hans-Henning, Weltgeschichte am Ausgang der Karolingerzeit: Regino von Prüm. In: *Historiographie im frühen Mittelalter*. Hrsg.: Anton Scharer–Georg Scheibelreiter. München–Wien, 499–513. (Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, Bd. 32.)
- Kramer 2003
Kramer, Ferdinand: Zur Geschichte des frühmittelalterlichen Klosters Sandau am Lech. In: *Sandau. Archäologie im Areal eines altpäpstlichen Klosters. I. Textband*. Hrsg.: Hermann Dannheimer. München, 227–243.
- Krahwinkler 1992
Krahwinkler, Harald: *Friaul im Frühmittelalter. Geschichte einer Region vom Ende des fünften bis zum Ende des zehnten Jahrhunderts*. Wien, 163–164.
- Kristó 1983
Kristó Gyula: Rómaiak és vlachok Nyesztornál és Anonymusnál. In: Uő: *Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, 132–190.
- Kristó 1994a
Kristó Gyula: *A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig*. Budapest.
- Kristó 1994b
Kristó Gyula: Regino és a magyar honfoglalás. In: *Studia Varia. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára*. Szerk.: Makk Ferenc–Tar Ibolya–Wojtilla Gyula. Szeged, 89–98.
- Kristó 2002
Kristó Gyula: *Magyar historiográfia. I. Történetírás a középkori Magyarországon*. Budapest.
- Lienhard 2006
Lienhard, Thomas: De l'interêt d'une identité ethnique: les chefs slaves et la Chrétienté d'après la *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. In: *Texts and Identities in the early Middle Ages*. Eds.: Richard Corradini–Rob Meens–Christina Pössel–Ph. Shaw. Wien, 401–412. (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philos.-Histor. Klasse. Denkschriften, 344 = Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, 12.)
- Lošek 1997
Lošek, Fritz: *Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und der Brief des Erzbischofs Theotmar von Salzburg*. Hannover. (MGH Studien und Texte 15.)
- Lozovsky 2006
Lozovsky, Natalia: Roman Geography and Ethnography in the Carolingian Empire. *Speculum* 81, 325–364.
- Lüttich 1910
Lüttich, Rudolf: *Ungarnzüge in Europa in zehnten Jahrhundert*. Berlin.
- MacLean 2009a
MacLean, Simon: *History and Politics in Late Carolingian and Ottonian Europe: the Chronicle of Regino of Prüm and Adalbert of Magdeburg*. Manchester.
- MacLean 2009b
MacLean, Simon: Insinuation, Censorship and the Struggle for Late Carolingian Lotharingia in Regino of Prüm's Chronicle. *The English Historical Review* 124, 1–28.
- Makk 1998
Makk Ferenc: A magyarok ungrü nevérol. Szolnoki Tudományos Közlemények 1, 94–101. (ÚjraKözölve: In: Uő: *A turulmadártól a kettőskezesztig*. Szeged, 45–58. Németül: *Vom mystischen Vogel Turul bis zum Doppelkreuz*. Herne, 2012.)
- Mátéffy 2012
Attila Mátéffy: The Hind as the Ancestress, Ergo Virgin Mary. Comparative Study About the Common Origin Myth of the Hun and Hungarian People. *Sociology Study* 2, 941–962.
- Mikó 2013
Mikó Gábor: Élt valaha Szent István fia, Ottó herceg? *Történelmi Szemle* 55, 1–22.
- Nelson 1991
The Annals of St. Bertin. Manchester. Ed., transl.: Janet Nelson. (Ninth-Century Histories 1.)
- Németh 2001
Németh András: A Dado verduni püspökhöz írt levél. In: *Források a korai magyar történelem ismeretéhez*. Szerk.: Róna-Tas András. Budapest, 113–161. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 16.)
- Nótári 2000
Nótári Tamás: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. *Aetas* 15/3, 93–111.

- Nótári 2001
Nótári, Tamás: Megjegyzések a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* avar vonatkozású fejezeteihez. In: *Tanulmányok a középkorról. A II. Medievalisztikai PhD-konferencia előadásai*. Szerk.: Weisz Boglárka–Balogh László–Szarka József. Szeged, 67–84.
- Nótári 2005
Nótári Tamás: *Források Salzburg kora középkori történetéből*. Szeged.
- Nótári 2007
Nótári Tamás: *A salzburgi historiográfia kezdetei*. Szeged.
- Nótári 2010
Nótári Tamás: *Bavarian Historiography in Early Medieval Salzburg*. Passau.
- Petersohn 1966a
Petersohn, Jürgen: Neue Beda-Fragmente. *Scriptorium* 20, 215–47.
- Petersohn 1966b
Petersohn, Jürgen: Die Bückeburger Fragmente. *Deutsches Archiv* 22, 587–97.
- Planta 2007
Conradin von Planta: *Die Annalen des Klosters Einsiedeln*. Hannover. (MHG, Scriptores rerum Germanicarum in susum scholarum separatim editi 79.)
- Prinz 1982
Prinz, Joseph: *Die Corveyer Annalen*. Hildesheim. (Veröffentlichungen der Historischen Kommission Westfalens, 10, Abhandlungen zur Corveyer Geschichtsschreibung, 7.)
- Reimitz 2000
Reimitz, Helmut: Grenzen und Grenzüberschreitungen im Karolingischen Mitteleuropa. In: *Grenze und Differenz im frühen Mittelalter*. Hrsg. W. Pohl–H. Reimitz. Wien. (Österreichische Akademie d. Wiss. Phil-Hist. Kl. Denkschriften 287.) (Angol változatban: Conversion and Control. The Establishment of Liturgical Frontiers in Carolingian Pannonia. In: *The Transformation of Frontiers. From Late Antiquity to the Carolingians*. Eds.: W. Pohl–I. Wood–H. Reimitz. Leiden–Boston–Köln, 2001, 189–208.)
- Reindel 1953
Reindel, Kurt: *Die Bayerischen Liutpoldinger 893–989. Sammlung und Erläuterung der Quellen*. München. (Quellen und Erörterungen zur Bayerischen Geschichte. N.F. Bd. 11/1953 Nr. 94.)
- Róna-Tas 1996
Róna-Tas András: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest. (Második kiadás: Szeged, 1997; angolul: Szeged, 1999.)
- Róna-Tas 2001
Források a korai magyar történelem ismeretéhez. Szerk.: Róna-Tas András. Budapest. (Magyar Östörténeti Könyvtár 16.)
- Rübsamen–Kuczera 2006
Rübsamen, Dieter–Kuczera, Andreas: Verborgен, vergessen, verloren? Perspektiven der Quellenerschließung durch die digitalen Regesta Imperii. In: *Forschung in der digitalen Welt. Sicherung, Erschließung und Aufbereitung von Wissensbeständen. Tagung des Staatsarchivs Hamburg und des Zentrums ‚Geisteswissenschaften in der digitalen Welt‘ an der Universität Hamburg am 10. und 11. April 2006*. Hrsg.: Rainer Hering–Jürgen Sarnowsky–Christoph Schäfer–Udo Schäfer. Hamburg, 109–123. (Veröffentlichungen aus dem Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Hamburg 20.)
- Schleidgen 1977
Schleidgen, Wolf-Rüdiger: *Überlieferungsgeschichte der Chronik des Regino von Prüm*. Phil. Diss. Bochum 1975. (Nyomtatásban: Quellen und Abhandlungen zur mittelhochdeutschen Kirchengeschichte 31. Mainz. Electronic ed. Koblenz, Landesbibliothekszenrum Rheinland-Pfalz, 2010.)
- Schmid 1977
Schmid, Alois: Die historische Methode des Johannes Aventinus. *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 113, 338–395.
- Settia 1984
Settia, Aldo Angelo: Gli Ungari in Italia e i mutamenti territoriali fra VIII e X secolo. In: *Magistra Barbaritas. I barbari in Italia*. Ed.: Giovanni Pugliese. Milano, 185–218.
- Shanzer 2006
Shanzer, Danuta R.: The ‚Cosmographia‘ Attributed to Aethicus Ister as ‚Philosophen-‘ or ‚Reiseroman‘. In: *Insignis sophiae arcator. Essays in Honour of Michael W. Herren*. Eds.: Wieland Gernot, Rudolf–Ruff, Carin–Arthur, Ross G. Turnhout, 57–86.
- Staab 1998
Geograph von Ravenna. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Bd. 11. Berlin, 102–109.

- Szabados 2010a
Szabados György: A magyarok bejövetelének hadtörténeti szempontú újraértékelése. *Hadtörténelmi Közlemények* 123, 215–235.
- Szabados 2010b
Szabados György: Ünödbeli asszony. A turulmonda újraértelmezésének két ellenpróbája. In: *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. Szerk.: Csörsz Rumen István. Budapest, 23–34.
- Szentpétery 1937–1938, 1999
Scriptores rerum Hungaricarum. I–II. Ed.: Szentpétery Imre. Budapest. (Reprintje bővített bibliográfiával: Budapest, 1999. Kiad.: Szovák Kornél–Veszprémy László.)
- Szőcs 2010
Szőcs Tibor: A turulmonda szövegkapcsolatai a középkori írásos hagyományunkban. In: *Középkortörténeti tanulmányok*. 6. Szerk.: G. Tóth Péter–Szabó Pál. Szeged, 249–259.
- Szőke 2013
Szőke Béla: *Pannonien in der Karolingerzeit*. Mainz (2014, megjelenés alatt, jelenlegi formájában MTA doktori értekezés, Budapest, 2013, MTAK Kézirattár.)
- Thoroczkay 1994–1995
Thoroczkay Gábor: Az Anonymus-kérdés kutatástörténetének áttekintése, 1977–1993. *FONS* 1/2, 93–149; 2/2, 117–174.
- Thoroczkay 1999
Thoroczkay Gábor: Anonymus latin nyelvű külföldi forrásai. Historiográfiai áttekintés. *Turul* 72, 108–117.
- Torma 2008
Torma Béla: Das Kriegswesen der Ungarn im Spiegel der Schlacht bei Pressburg im Jahre 907. In: *Im Schnittpunkt frühmittelalterlicher Kulturen. Niederösterreich an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert*. Hrsg.: Roman Zehetmayer. St. Pölten, 169–193. (NÖLA. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 13.)
- Torma 2012
Torma Béla: Megjegyzések a 907. és 910. évi magyar kalandozások időrendjéhez. *Hadtörténelmi Közlemények* 125, 463–482.
- Torma–Veszprémy 2008
Egy elfeledett diadal (A 907. évi pozsonyi csata). Szerk.: Torma Béla Gyula–Veszprémy László. Budapest.
- Tóth 1999–2000
Tóth Endre: Mosaburg und Moosburg. *Acta Archaeologica Scientiarum Hungaricae* 51, 439–456.
- Třeštík 1998
Třeštík, Dusan: Großmähren, Passau und die Ungarn um das Jahr 900. Zu den neuen Zweifeln an der Authentizität des Briefes der bayerischen Bischöfe an Papst Johann IX. aus dem Jahr 900. *Byzantinoslavica* 59, 137–160.
- Valmarin 2003
Valmarin, Luisa: Il medioevo occidentale e una latinità occultata. In: *Studi in onore di Riccardo Picchio: offerti per il suo ottantesimo compleanno*. Ed.: Rosanna Morabito. Napoli, 223–234.
- Veszprémy 1996
Veszprémy László: Nyugati források a 9. századi Pannóniáról. In: *A honfoglaláskor írott forrásai*. Szerk.: Györffy György. Budapest, 153–162. (A honfoglalásról sok szemmel 2.)
- Veszprémy 1999
Simonis de Kéza, Gesta Hungarorum. Ed.: Veszprémy, László. Budapest–New York. (Central European Medieval Texts 1.)
- Veszprémy 2004
Veszprémy László: „Mint békák a mocsárban”. Püspökök gyűlése a Duna mellett 796-ban. *Aetas* 19/2, 53–71.
- Veszprémy 2006
Veszprémy László: „Anonymus-kutatás a 20. és 21. század fordulóján (Györffy Györgytől napjainkig)”. In: *Csodaszarvas*. II. Szerk.: Molnár Ádám. Budapest, 117–138.
- Veszprémy 2007a
Veszprémy László: Aventinus híradása a magyarok 907. évi győzelméről (Csata Pozsonynál). *Történelmi Szemle* 49, 1–17. (Csekély változtatással: Uő: *Lovagvilág Magyarországon*. Budapest, 2007, 20–42.)
- Veszprémy 2007b
Veszprémy László: Eine wechselvolle Rezeptionsgeschichte. Die Pressburger Schlacht aus Sicht der Ungarn. In: *Schicksalsjahr 907. Die Schlacht bei Pressburg und das frühmittelalterliche Niederösterreich*. Hrsg.: Roman Zehetmayer. St. Pölten, 99–103, 187–192.
- Veszprémy 2007c
Veszprémy László: A scheyerni középkori forráscsoport. *Századok* 141, 991–1010.

- Veszprémy 2010a
 Veszprémy László: Bratislava, Battle of 907. 4–6 Jul. In: *Medieval Warfare and Military Technology: An Encyclopedia*. Ed.: Clifford J. Rogers. Oxford, I, 170–171.
- Veszprémy 2010b
 Veszprémy László: Megjegyzések Anonymus stílusáról és szóhasználatáról. In: „Fons, skepsis, lex”. *Ünnepi tanulmányok a 70. esztendő Makk Ferenc tiszteletére*. Szerk.: Almási Tibor–Révész Éva–Szabados György. Szeged, 453–460.
- Veszprémy 2011
 Veszprémy László: 'More paganism'. Reflections on Pagan and Christian Past in the Gesta Hungarorum (GH) of the Hungarian Anonymous Notary. In: *Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery: Early History Writing in Northern, East Central, and Eastern Europe (c. 1070–1200)*. Ed.: Ildar H. Garipzanov. Turnhout, 183–201. (Medieval texts and Culture of Northern Europe 26.)
- Veszprémy 2012
 Veszprémy László: A Képes krónika és Anonymus kéziratának utóéletéhez. In: *Tiszteletkőr. Draskóczy emlékkönyv*. Szerk.: Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András. Budapest, 587–596.
- Veszprémy 2013
 Veszprémy László: A magyarországi hun hagyomány legkorábbi írott forrásai és európai kapcsolataik. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae*. Szeged, 25–44.
- Rüdiger 1995
 Vogler, Rüdiger: Vita Sancti Uodalrici. Die älteste Lebensbeschreibung des heiligen Ulrich, lateinisch–deutsch. Mit der Kanonisationsurkunde von 993. (Editiones Heidelbergenses 24.) Gerhard von Augsburg; Walter Berschin; Angelika Häse. *Rec. Mediaevistik* 8 (1995) 323–325.
- Voigt 2008
 Voigt Vilmos: Végre maga Ohthere szólal meg. In: *Ünnepi írások Bereczki Gábor tiszteletére*. Szerk.: Bereczki András–Csepregi Márta–Klima László. Budapest, 622–628. (Urálisztkai Tanulmányok 19.)
- Willers 2001
 Willers, Johannes: Die erste nennung der „Ungare”. In: *Bayern, Ungarn Tausend Jahre*. Hrsg.: Wolfgang Jahn–Christian Lankes–Wolfgang Petz–Evamaria Brockhoff. Augsburg, 62–63.
- Wolfram 1995
 Wolfram, Herwig: *Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit*. Graz–Wien–Köln. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 31.)
- Zehetmayer 2007
Schicksalsjahr 907. Die Schlacht bei Pressburg und das frühmittelalterliche Niederösterreich. Hrsg.: Roman Zehetmayer. St. Pölten.
- Zehetmayer 2008
Im Schnittpunkt frühmittelalterlicher Kulturen. Niederösterreich an der Wende vom 9. zum 10. Jahrhundert. Hrsg.: Roman Zehetmayer. St. Pölten. (NÖLA. Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesarchiv 13.)